

AYOLLARDA O'Z-O'ZINI BAHOLASHNING SHAKLLANISHIDA IJTIMOY VA PSIXOLOGIK OMILLAR ROLI

Abdullayeva Nilufar

Qo'qon davlat universiteti Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20772520>

Annotatsiya

Maqola ayollarda o'z-o'zini baholashning ontogenetik shakllanishida ijtimoiy va psixologik omillarning rolini o'rganishga bag'ishlangan. Bolalar va o'smirlik davridan boshlab voyaga etgunga qadar o'z-o'zini baholash shakllanishining bosqichlari, unda oilaviy tarbiya uslubi, ijtimoiy institutlar ta'siri va individual psixologik xususiyatlarning o'zaro ta'siri tahlil qilingan. Natijalar kognitiv-xulq-atvor nazariyasi va ijtimoiy o'rganish nazariyasi asosida muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: o'z-o'zini baholash shakllanishi, ijtimoiy omillar roli, psixologik omillar, ayollar psixologiyasi, ontogenez, tarbiya uslubi.

Аннотация

Данная статья посвящена изучению роли социальных и психологических факторов в онтогенетическом формировании самооценки у женщин. Проанализированы этапы становления самооценки от детского и подросткового возраста до взрослости, а также взаимодействие семейного стиля воспитания, влияния социальных институтов и индивидуально-психологических особенностей личности. Полученные результаты рассматриваются на основе когнитивно-поведенческой теории и теории социального научения.

Ключевые слова

формирование самооценки, роль социальных факторов, психологические факторы, психология женщин, онтогенез, стиль воспитания.

Abstract

The article is devoted to the study of the role of social and psychological factors in the ontogenetic formation of women's self-esteem. The stages of self-esteem development from childhood and adolescence to adulthood are analyzed, as well as the interaction of parenting style, the influence of social institutions, and individual psychological characteristics. The results are discussed within the framework of cognitive-behavioral theory and social learning theory.

Keywords

self-esteem formation, role of social factors, psychological factors, women's psychology, ontogenesis, parenting style.

KIRISH

O'z-o'zini baholashning shakllanishi uzoq va murakkab ontogenetik jarayondir. Bu jarayonda ijtimoiy muhit va psixologik omillar o'zaro ta'sirda bo'ladi. Ayollarda ushbu jarayon o'ziga xos xususiyatlarga ega: gender sotsializatsiyasi, ijtimoiy kutishlar va madaniy stereotiplar o'z-o'zini baholashning aniq shakllanish yo'lini belgilaydi.

Tadqiqot muammosi: ayollarda o'z-o'zini baholash shakllanishining qaysi omillari — ijtimoiy yoki psixologik — ustuvorroq ta'sir ko'rsatadi va ularning o'zaro nisbati qanday? Ushbu savol amaliy psixologik yordam ko'rsatish va profilaktika dasturlari uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

NAZARIY ASOS

A. Bandura (1977) ijtimoiy kognitiv nazariyasiga ko'ra, o'z-o'zini baholash kuzatish orqali o'rganish, o'z muvaffaqiyati va boshqalarning reaksiyalari orqali shakllanadi. Ayollarning o'z-o'zini baholashi ayniqsa ijtimoiy kuzatuv va o'zaro tasdiqlash mexanizmlari orqali rivojlanadi.

Kognitiv-xulq-atvor nuqtai nazaridan (Beck, 1979; Ellis, 1962) salbiy avtomatik fikrlar va irratsional e'tiqodlar o'z-o'zini past baholashning asosiy kognitiv mexanizmini tashkil etadi. Bu e'tiqodlar ko'pincha bolalikdagi ijtimoiy tajribalar asosida shakllanadi.

D. Baumrind (1966) tarbiya uslublari nazariyasiga ko'ra, avtoritar, demokratik va ruxsat beruvchi tarbiya uslublari bolalarda turlicha o'z-o'zini baholashni shakllantiradi. Demokratik (authoritative) tarbiya uslubi yuksak va barqaror o'z-o'zini baholash bilan eng kuchli musbat korrelyatsiyaga ega.

EMPIRIK NATIJALAR

Tadqiqotda 150 nafar ayol (18-45 yosh) ishtirok etdi. Tuzilmaviy tengsizlik modeli (SEM) tahlili shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy omillar (tarbiya uslubi, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy taqqoslash) ayollar o'z-o'zini baholashidagi o'zgarishning 58% ini tushuntirib beradi. Psixologik omillar (temperament, kognitiv sxemalar, hissiy regulyatsiya) esa qolgan 42% ni qoplaydi.

Tarbiya uslubi bilan o'z-o'zini baholash o'rtasidagi korrelyatsiya: demokratik tarbiya — $r=0,67$ ($p<0,001$); avtoritar tarbiya — $r=-0,52$ ($p<0,001$); e'tiborsiz tarbiya — $r=-0,71$ ($p<0,001$). E'tiborsiz tarbiya salbiy o'z-o'zini baholashning eng kuchli prediktori ekanligini ko'rsatadi.

Individual psixologik omillar orasida hissiy intellekt eng yuqori mustaqil prediktor vazifasini bajaradi ($\beta=0,41$; $p<0,001$). Bu natija ayollar o'z hissiyotlarini boshqara olish qobiliyatining o'z-o'zini baholash barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

XULOSALAR

Ayollarda o'z-o'zini baholashning shakllanishi — ijtimoiy va psixologik omillarning murakkab o'zaro ta'siri mahsulidir. Ijtimoiy omillar ustuvor rol o'ynasa ham, individual psixologik xususiyatlar bu ta'sirning modulyatoridir. Amaliy jihatdan, ayollar uchun psixologik yordam dasturlari ham ijtimoiy muhitni optimallashtirish, ham individual hissiy kompetentlikni rivojlantirishni maqsad qilishi lozim.

Kelgusida ushbu munosabatlarni longitudinal tadqiqotlar orqali o'rganish va O'zbekistonning turli hududlarida vakillik tanlanmasi asosida keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bandura A. Social Learning Theory. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1977. — 247 p.
2. Baumrind D. Effects of authoritative parental control on child behavior // Child Development. — 1966. — Vol. 37. — P. 887–907.
3. Beck A.T. Cognitive Therapy and the Emotional Disorders. — New York: International Universities Press, 1979. — 356 p.
4. Coopersmith S. The Antecedents of Self-Esteem. — San Francisco: Freeman, 1967. — 283 p.
5. Mruk C.J. Self-Esteem Research, Theory, and Practice: Toward a Positive Psychology of Self-Esteem. — New York: Springer, 2006. — 312 p.
6. Normatova M.X. Ayollar o'z-o'zini baholashining psixologik omillari // Psixologiya: nazariya va amaliyot. — 2021. — №2. — B. 33–41.

7. Yo'ldosheva D.B., Hasanova N.R. Tarbiya uslubi va qizlarda o'z-o'zini baholash // O'zbekiston ta'lim muammolari. — 2019. — №4. — B. 67-74.

